

PRÒLEG

L'èsser humà és capaç del millor i del pitjor. Mentre alguns membres de la nostra espècie han consagrat tota o part de la seva existència a salvar vides humanes, a lluitar per aconseguir la llibertat dels oprimits, a defensar els drets humans més elementals o a tenir cura dels més desvalguts, altres s'han dedicat a tot el contrari: a perseguir persones per les seves idees o creences, a destruir vides per raons majorment ètniques, a negar les llibertats més bàsiques als seus governats, a causar sofriment al proïsme de totes les maneres possibles... En les pàgines següents, els primers són els herois i les heroïnes, per bé que ells no s'hi consideraven i haurien preferit que els anomenéssim d'altres maneres; els segons són els canalles, els malvats, i no hi ha cap altra manera d'anomenar-los.

Els herois, els nobles si hom vol, s'han jugat la vida, han posat en risc la seva salut o la seva llibertat, per salvar la de molts altres, per alliberar-les de sofriments, per aconseguir un món més just. Persones com Irena Sendler, l'àngel del gueto de Varsòvia que salvà de les urpes dels nazis uns dos mil cinc-cents nens jueus. O Florence Nightingale, la dama de la làmpada de l'hospital militar de Scutari (Turquia), la coratjosa infermera anglesa que evità sofriments a milers de soldats i a molts els salvà la vida. O Nelson Mandela, que dedicà tota la seva vida i patí vint-i-sis anys de presó per posar fi a l'*apartheid* a Sud-àfrica. També s'inclouen en aquesta part del llibre persones que, com Bertrand Russell, han esmerçat esforços de tota mena a preservar la pau en el món.

Malauradament, és més fàcil elaborar una llista de canalles que de persones nobles. Això no vol dir que el mal

triomfi sobre el bé. El que passa és que els salvadors no pregonen als quatre vents les seves bones accions. A vegades es veuen obligats a callar-les. A la Varsòvia ocupada pels nazis, la infermera Irene Sendler no podia explicar que feia tot el possible per treure criatures jueves del gueto i dur-los a llocs més segurs. Altres vegades silencien les seves accions humanitàries perquè creuen que van fer el que havien de fer. És el cas de Giorgio Perlasca, el comerciant italià que durant l'hivern del 1944 es va fer passar per cònsol espanyol a Budapest i que no explicà mai a ningú -ni tan sols a la seva família- la seva acció salvadora. O de l'objector de consciència estatunidenc Desmond Doss, que mai donà cap importància al fet que s'hagués jugat la vida sense armes per salvar la de molts companys a l'illa japonesa d'Okinawa.

D'altra banda, els herois que apareixen en aquestes pàgines solen ésser, per regla general, persones discretes. No els agradava el protagonisme, s'estimaven més restar a l'ombra, en l'anonimat fins i tot. De fet, a cap li agradava que el qualifiquessin d'heroi. Tot el contrari del que s'esdevé amb molts malvats; fatxendes, sovint presumeixen dels seus crims. Així com Oskar Schindler deia "encara n'hauria pogut salvar molts més" quan es referia als jueus que havia salvat d'una mort segura, ells podrien afirmar "encara n'hauria pogut assassinar molts més". Van Hulst, un professor holandès que salvà la vida d'uns 600 nens jueus, digué una vegada: "No m'agrada parlar d'aquella època. No m'agrada ésser protagonista de res, perquè només penso en els milers de nens que no vam poder salvar". Oskar Schindler també tenia aquest pensament al cap.

Per ser titllat de canalla no cal prémer cap gallet, violar, torturar o cometre altres vileses i crueltats. N'hi ha prou amb ordenar-ho o consentir-ho, amb ser-ne l'autor intel·lectual dit

en termes jurídics. De fet, els pitjors canalles mai no es van embrutir de sang les mans. Per aquest motiu no s'han inclòs a la relació personatges com ara Hitler, Stalin, Lenin, Mao Zedong i Pol Pot –responsables de la mort de milions de persones–, així com un reguitzell de dictadors d'ideologies diverses. I fins i tot Napoleó Bonaparte, a qui molts francesos consideren un heroi. I tants altres conqueridors de totes les èpoques que provocaren el vessament de rius de sang per ànsies de domini.

Una colla dels personatges que desfilen per les pàgines següents van viure part de les seves vides durant els anys del nazisme, de la Segona Guerra Mundial i del totalitarisme soviètic, i és lògic que sigui així. Aquella època fou pròdiga en àngels i dimonis, perquè és en els moments més obscurs de la humanitat quan actuen els malvats i brillen els cors més nobles. Atès que la maldat no és exclusiva del sexe masculí, entre els personatges que apareixen a la segona part de l'obra s'hi podria haver inclòs alguna dona, com ara Ilse Koch, la sàdica esposa del comandant de Buchenwald, acusada de cometre barbaritats a aquell camp de concentració, amb la qual ens fa pensar la protagonista d'*El lector* de Bernhard Schlink. Però en comparança amb els monstruosos crims comesos per molts homes, els d'aquella nazi condemnada a cadena perpètua l'any 1951 per crims de guerra podrien semblar *peccata minuta*.

La tria s'ha fet segons criteris totalment subjectius. En primer lloc, he escollit personatges del món contemporani. Pel que fa als canalles, he deixat de banda els malvats clàssics que han esdevingut l'encarnació del mal i he escollit alguns botxins d'aquests, o bé caps polítics de segona fila com ara Nicolae Ceausescu, els Duvalier, Idi Amin o Radovan Karadzic. També he deixat de banda els grans criminals

comuns. Que ningú busqui en les pàgines següents Jack l'Esbudellador, Landru, Charles Manson, el vampir de Düsseldorf i altres assassins. Tots els canalles que hi apareixen foren criminals polítics.

PRIMERA PART

HEROIS I HEROÏNES

Olympe de Gouges, feminista *avant la lettre*

“Home, ets capaç de ser just? Una dona et fa aquesta pregunta; si més no, no li negaràs aquest dret. Digues-me qui t’ha donat el sobirà dret de poder oprimir el meu sexe? La teva força? Els teus talents?” Així comença el text que precedeix el preàmbul de la Declaració Universal dels Drets de la Dona i de la Ciutadana, publicada a França el 1792, tres anys després de la molt més coneguda declaració referida als homes i als ciutadans.

La dona que feia aquestes incisives preguntes es deia Olympe de Gouges. Tot i que lluità i fou executada per defensar els drets de la dona, el seu nom rarament apareix en els manuals d’història (ni tan sols en alguns d’Història de França, que ja és dir). Durant molt de temps, aquesta dona que participà de manera activa en la Revolució Francesa fou una desconeguda. Dos segles llargs després d’haver escrit les frases que enceten aquest capítol, el nom d’Olympe de Gouges només és recordat i reivindicat per algunes feministes. A França, és més conegut el nom de Christine de Pizan, la primera dona que, al segle XIV, agafà la ploma per escriure en defensa del seu sexe. Però Christine de Pizan gaudí d’un privilegi que no va tenir cap dona del seu temps: va rebre una excel·lent educació i va contraure matrimoni amb un notari i secretari del rei que l’animà a escriure. Olympe de Gouges, en canvi, fou en gran part autodidacta.

Olympe de Gouges va néixer el 7 de maig del 1748 a Montalban, a la regió occitana del Carci. De naixement es deia Marie Gouze. Segons li revelà la seva mare, era fruit de les relacions il·lícites d’aquesta amb un poeta de noble llinatge, tot i que l’aristòcrata sempre negà la seva paternitat. La petita

Marie tingué una educació molt elemental. Aprengué a escriure, a llegir i poc més. Quan, ja instal·lada a París, començà a escriure en francès, cometia molts errors gramaticals i de sintaxi donat que la seva llengua materna era l'occità. Llavors es voldria més d'una vegada que els seus pares no li haguessin donat una formació més rica, de no posseir una cultura més àmplia. Si era així, no era per les seves limitacions intel·lectuals. Era per la seva condició de dona.

Quan tenia setze anys, el seu pare arranjà el seu matrimoni amb un home de negocis molt més gran que ella, benestant però inculte. Marie no estimava el seu espòs; a tot estirar, el respectava. Aquella imposició fou la primera humiliació que patí com a dona Marie Gouze, la primera experiència dolorosa de la seva vida. Considerà aquell matrimoni no desitjat com “la tomba de l'amor.” Poc després d'infantar un nen, Marie enviudà. No tornà a casar-se, i això que no li mancaren pretendents; al retrat que es conserva d'ella hi veiem una dona de bon veure -segons es cànons estètics de l'època-, gairebé provocadora. Atès que la llei francesa prohibia a les dones publicar una obra sense el consentiment del seu marit, Marie podia gaudir així de llibertat de publicació.

La provinciana ciutat de Montalban aviat es va fer petita per a Marie. Allà només l'esperava un futur gris, i molt probablement infeliç. Marie volia veure món, viure envoltada de persones cultes, intel·ligents, d'idees modernes. Per tant, viatjà a París amb el seu fill i s'hi instal·là. Convisqué força temps amb un oficial de marina que li permeté viure sense haver de preocupar-se per guanyar-se la vida. A la ciutat del Sena, Marie s'hi presentà amb un nom nou, Olympe de Gouges. Olympe per la seva mare; el *de*, l'elevava socialment. Tenia el cap ple d'idees i de projectes, i París era el lloc ideal

per a aquella dona intel·ligent, molt avançada en el seu temps.

A París hi havia llavors -estem en ple Segle de les Llum- una gran efervescència cultural i política; qui tenia inquietuds intel·lectuals, s'hi trobava com el peix a l'aigua. Olympe, a qui no mancaven ambicions i desig de notorietat, aviat freqüentà els salons literaris, on conegué pensadors, escriptors, artistes, periodistes, polítics i, sobretot, gent del món del teatre. El teatre i la política foren les seves dues grans passions. Ben aviat començà a ésser coneguda en els cercles intel·lectuals parisencs. Una dona com ella no podia passar desapercebuda.

A l'època de la Revolució Francesa les idees que hom tenia de la dona no havien canviat gaire des del temps de Sòcrates. La idea predominant era que les dones venien al món per casar-se i tenir fills. Un cop casades, el més aviat possible, per damunt de tot havien de ser unes bones esposes; és a dir, dedicar-se a tenir cura de la llar i a l'educació dels seus fills. La seva vida havia de quedar reduïda a l'àmbit, privat, domèstic. Les activitats econòmiques i polítiques estaven reservades des de sempre als homes. Pel que fa a les poques dones que es volien dedicar a alguna activitat creativa, havien de fer-ho amb pseudònim, situació que es perllongaria durant tot el segle següent.

La misogínia, llavors, era a l'ordre del dia. Al llibre cinquè de l'*Emile* J.J. Rousseau escriví que "*la femme est faite spécialement pour plaire l'homme*" i que "*il est dans l'ordre de la nature que la femme obéisse l'homme*". Més tard, el filòsof alemany Immanuel Kant digué que "les dones són sempre nens grans", i Arthur Schopenhauer que "la dona és un animal de cabells llargs i idees curtes". Pel que fa a Herbert Spencer, creia que exigir massa al cervell d'una dona podia produir una deficiència del seu sistema reproductor. *Ergo*, era

millor que les dones no pensessin gaire. Sempre la mateixa relació entre dona i escassa capacitat intel·lectual. I encara hi havia els misògins eclesiàstics, que veien en les dones l'escala del pecat. Així doncs, ni tan sols les persones més lúcides tenien un concepte gaire elevat de la condició femenina.

En els deu anys anteriors a la seva mort, Olympe de Gouges escriví una vintena d'obres teatrals. La major part tractaven temes de l'actualitat política, cosa extraordinària en aquella època en una dona. O bé de temes polèmics, com ara l'abolició de l'esclavatge. Abans de la supressió de la censura, l'any 1789, alguns dels drames que escriví li causaren problemes. Fins i tot fou amenaçada d'esdevenir hoste de l'Estat a la Bastilla, un nom que no deixava indiferent a ningú. Algunes de les obres que escriví no foren representades perquè hi denunciava temes tabú, com ara l'esclavatge a les Antilles, especialment a Haití, la colònia més pròspera de França per l'explotació brutal i massiva d'esclaus negres. És el cas de *Zamore et Mirza*, *L'Hereux Naufrage*, publicada el 1785.

El febrer de 1788 es fundà a França la *Société des Amis des Noirs*, un club que defensava l'abolició de l'esclavatge a l'imperi colonial francès. Entre els seus membres hi figurava Olympe de Gouges. Altres membres destacats foren el marquès de la Fayette, Condorcet i Robespierre. Atès que aquella associació sempre s'havia proclamat no violenta, quan els esclaus d'Haití empunyaren les armes per alliberar-se dels grillons perdé molta credibilitat i Olympe se'n dolgué.

El 1789 esclatà la Revolució Francesa. Segons la historiografia tradicional, aquella revolució fou un esdeveniment protagonitzat per homes. Tanmateix, l'abundant iconografia que es conserva d'aquella època convulsa desmenteix que fos un afer masculí. Només cal visitar el Musée de la Révolution

Française, a Vizille, per adornar-se que les dones jugaren un paper molt actiu en els fets de l'any 1789 i els següents. El museu conté moltes pintures i dibuixos en les quals hi veiem dones de totes les classes socials que participen en l'assalt a la Bastilla, en assemblees, en processos judicials, en escenes de pillatge, d'execucions... Olympe de Gouges fou una de les moltes dones que no restaren de braços plegats davant d'aquell conflicte. Fins llavors s'havia dedicat sobretot a escriure obres teatrals. Des de l'esclat de la revolució, es va comprometre amb aquesta, per bé que d'una manera diferent de la majoria de les dones. En lloc de sortir al carrer cridant consignes i fins empuyant armes, Olympe pensava, escrivia, discutia.

Després de defensar l'abolició de l'esclavitud, Olympe lluità en una altre front: el de la igualtat de drets entre els homes i les dones, un tema del que ja n'havien parlat alguns il·lustrats francesos i fins i tot algun pensador anterior al segle de les llums. Sobretot François Poullain de la Barre (*De la igualtat dels sexes*, 1673) i el marquès de Condorcet, que en plena revolució (1790) publicà un article en el que defensava el drets de les dones al vot. Si més no a França, alguna cosa es bellugava en el mar encalmat del masclisme.

Fruit d'aquella lluita fou la Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana, publicada el 1792, el mateix any en què l'anglesa Mary Wollstonecraft publicà la *Reivindicació dels drets de la dona*. Però el document d'Olympe de Gouges no agradà al món masculí i a bona part del femení. En el text, Olympe defensava el dret de la dona a tenir dret a vot, a posseir propietats, a ocupar càrrecs públics, a pujar a la tribuna dels oradors atès que tenia el de pujar al patíbul (sempre que les seves manifestacions no pertorbessin l'ordre públic establert per la llei)... Molts francesos es posaren les mans al